

НЕГАТИВНИ ФОРМИ НА ДУБИТАТИВА

Диана Андрова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

diana.androva@gmail.com

Резюме. Изследването разглежда негативните форми на дубитатива за първо и второ лице на деятелния залог в бъдеще време и бъдеще време в миналото в българския език. Целите на тази работа са да провери наличието на четвърти формообразуващ модел за изразяване на негативна дубитативна семантика, да проследи употребата на конкурентните форми, носещи такова значение, и да даде отговор на въпроса има ли доминираща форма.

Ключови думи: *евиденциалност; дубитатив; глаголна категория*

1. Въведение

Глаголната категория евиденциалност в българския език според повечето автори е четиричленна. Дубитативът е единственият ѝ двойно маркиран член – носи и признака *субективност*, и признака *преизказност*. Както положителните, така и отрицателните форми на дубитатива се отличават с висока степен на композираност (Алексова / Aleksova 2023, Ницолова / Nitsolova 2008, Търпоманова / Tarpomanova 2015). Тези форми се откриват и в устната, и в писмената реч. Употребяват се по-активно в писмената реч, когато говорещият не може да използва мимики, жестове и интонация, за да изрази с преизказни форми дубитативна семантика.

Обект на това изследване са отрицателните форми на субкатегорията дубитатив за бъдеще време и бъдеще време в миналото на деятелния залог в 1 л. и 2 л., ед. ч. и мн. ч. Целта на работата е да изследва конкуренцията между различните модели за образуване на тези форми. Проверяват се няколко хипотези, свързани с тези отношения, за да бъде даден отговор на въпроса коя дубитативна форма е доминираща.

За тази цел бяха изпълнени следните задачи: извличане на примери за конкуриращите се отрицателни бъдещи форми от интернет и провеждане на анкета, която изследва предпочитанията на респондентите при употребата на различните варианти.

Първата хипотеза, която издигам, засяга съществуването на четвърти тип форма за изразяване на негативно дубитативно значение, различен от вече описаните в литературата. Този тип беше открит при изследване, посветено на негативните форми на дубитатива за същите времена в 3 л., ед. ч. и мн. ч. В проучванията, посветени на категорията евиденциалност в българския език, се посочват три вида отрицателни дубитативни форми за бъдеще време и бъдеще време в миналото в деятелен залог (срв. Алексова / Aleksova 2023, Куцаров / Kutsarov 2007, Ницолова / Nitsolova 2008). Два от граматическите комплекси¹ се образуват с миналите деятелни причастия *нямало* и *било*, третият – чрез добавяне на отрицателната частица *не* към положителната дубитативна форма (*не щял бил да ходи*). Това са формите с безличното *нямало било (да чета)*, единично маркираното по род и число *нямало съм бил (да чета)* и *не съм щял бил (да чета)*. Към тях следва да се добави и четвърта двойно маркирана по род и число форма, образувана с *нямал съм бил, нямала съм била (да чета)* и *нямали сме били (да четем)* за 1 л., а за 2 л. съответно – *нямал си бил (да четеш), нямала си била (да четеш)* и *нямали сте били (да четете)*.

¹ В този текст терминът *граматически комплекс* или само *комплекс* се използва, за да се означат граматическите функции на сложната отрицателна дубитативна форма, като не се включва формата на спрегаемия глагол (напр. *нямало съм бил*).

Една от целите на настоящото изследване е да провери дали този тип функционира и при употреба на глагола в първо и второ лице. За трето лице тя вече е проучена (вж. Андрова / Androva 2023).

Втората хипотеза представя виждането, че формообразователният модел *нямало било* е доминиращ спрямо останалите три варианта за изразяване на негативна дубитативна семантика.

Изследването се базира на резултатите, получени при подаване на заявки към търсачката Google, и отговорите от непредставителна анкета.

Анкетата, която проведех чрез платформата Google Forms, има 110 респонденти. Засяга всички възрастови групи, като най-много представители има групата на 20- до 30-годишните (68%). Почти 44% от респондентите са с филологическо образование, 43% са нефилолози и 13% – ученици. 73% от анкетираните са жени, 26% са мъже, двама не са обозначили пола си. Анкетата предлага шест хипотетични диалога и още четири примерни ситуации, като от респондентите се изисква да изберат кой от четирите предложени варианта за отговор според тях е най-естествен. В първите шест въпроса глаголите в изреченията са в 1 л., ед. ч. и мн. ч., а в останалите четири са във 2 л., ед. ч. и мн. ч.

2. Употреби на двойно маркирания граматически комплекс *нямало съм бил/нямало си бил*

Трябва да се отбележи, че формите за изразяване на отрицателно дубитативно значение в 1 л. са много рядко срещани. Основната причина за това е заложена в семантичните признаци на дубитатива, които в българския език са недоверие, съмнение, дори отхвърляне на предадена чужда информация. По-различно стои въпросът, когато субективното отношение на говорещия е отнесено към отправена по негов адрес информация от съкомуникатор или от самия говорещ. Тези ситуации са необичайни и съответно употребата на първо- и второличните форми е още по-рядка.

Представяне и анализ на данните, отнасящи се до 1 л., ед. ч. и мн. ч. от анкетата

При търсенето в интернет беше открит само един пример за употреба на комплекса *нямал съм бил*, при който и двата компонента са маркирани по род (пример 1). Не беше открита употреба с *нямали сме били* (двойно маркирания по число тип), затова прилагам конструиран от мен пример (2). Във всички примери (срв. 3 и 4), които открих, *нямали* функционира не с граматикализираното си значение – като спомагателен глагол, а с основното. Тоест моделът *нямал съм бил* (*да чета*) се употребява с дубитативно значение само в единствено число, но не и в множествено. Въпреки че по-нататък, при прегледа на резултатите от анкетата, ще видим, че езиковият усет на респондентите не се съпротивлява срещу формата *нямали сме били да се подготвим* например.

1. *Аре, бе, кво стана с линка към книгата, дето нямал съм бил да я оценя.* <<https://business.dir.bg/comments/vladimir-tenev-e-lider-na-badeshteto-v-klasatsiya-na-taym>> [15.01.2024].

2. *Нямали сме били да помним историята, ако махнем паметниците.*

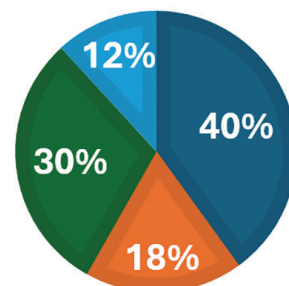
3. *Нямали сме били друг избор и пр.* <<https://offnews.bg/nashite-avtori/desnite-idioti-194981.html>> [15.01.2024].

4. *А европесимистите още скачат, нямали сме били далавера, че сме в ЕС. Айде стига!* <<https://glasove.com/vashite-glasove/chitateli-na-glasove-s-tezi-evropeyski-chinovnitsi-na-putin-ne-mu-tryabvat-nito-trolove-nito-propagandisti>> [15.01.2024].

Резултатите от анкетата потвърждават виждането, че съществува четвърта форма за изразяване на отрицателна дубитативна семантика. При първите четири диалога, заложен в анкетата, които се отнасят до 1 л., ед. ч. (вж. Фиг. 1, Фиг. 2, Фиг. 3 и Фиг. 4), средно 27% от респондентите предпочитат двойно маркираната форма с *нямал бил*. При отговорите в множествено число (Фиг. 5 и Фиг. 6) ситуацията е сходна – при първия предложен диалог 22% избират този модел, а при втория – 26%. В приложените диаграми броят респонденти, предпочели формата с *нямал съм бил*, е представен със зелен цвят.

**- НИЩО НЯМА ДА ПРОЧЕТЕШ И НЯМА ДА СИ
ВЗЕМЕШ ИЗПИТИТЕ!**

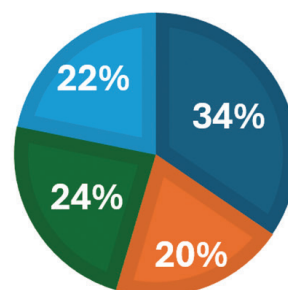
- Нямало било да чета!
- Нямало съм бил да чета!
- Нямал съм бил да чета!
- Не съм щял бил да чета!

Фиг. 1. Резултати от въпрос 1 от проведената анкета (1 л., ед. ч.)

**- НАЛИ КАЗА, ЧЕ НЯМА ДА ИДВАШ С НАС НА
КОНЦЕРТА?**

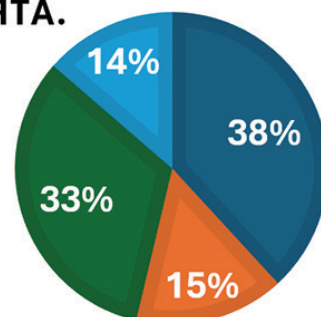
- Нямало било да идвам!
- Нямало съм бил да идвам!
- Нямал съм бил да идвам!
- Не съм щял бил да идвам!

Фиг. 2. Резултати от въпрос 2 от проведената анкета (1 л., ед. ч.)

- ВЧЕРА ТВЪРДЕШЕ, ЧЕ НЯМА ДА КУПИШ РОКЛЯТА.

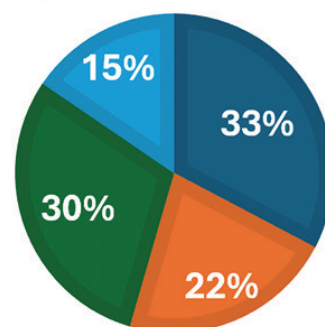
- Нямало било да я купя!
- Нямало съм била да я купя!
- Нямала съм била да я купя!
- Не съм щяла била да я купя!

Фиг. 3. Резултати от въпрос 3 от проведената анкета (1 л., ед. ч.)

- НЕ ВЯРВАХ, ЧЕ ЩЕ ДОЙДЕШ НАВРЕМЕ.

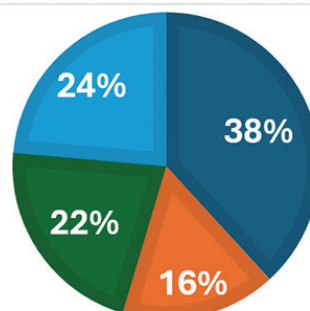
- Нямало било да дойда навреме!
- Нямало съм била да дойда навреме!
- Нямала съм била да дойда навреме!
- Не съм щяла била да дойда навреме!

Фиг. 4. Резултати от въпрос 4 от проведената анкета (1 л., ед. ч.)

- НЯМА ДА СЕ ПОДГОТВИТЕ НАВРЕМЕ.

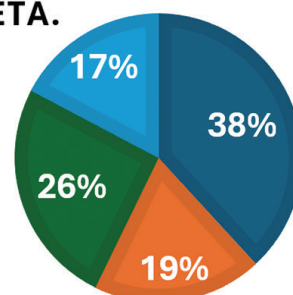
- Нямало било да се подготвим...
- Нямало сме били да се подготвим...
- Нямали сме били да се подготвим...
- Не сме щели били да се подготвим...

Фиг. 5. Резултати от въпрос 5 от проведената анкета (1 л., мн. ч.)

- МИСЛЕХ, ЧЕ НЯМА ДА ПОПЪЛНИТЕ ТАЗИ АНКЕТА.

- Нямало било да я попълним!
- Нямало сме били да я попълним!
- Нямали сме били да я попълним!
- Не сме щели били да я попълним!

Фиг. 6. Резултати от въпрос 6 от проведената анкета (1 л., мн. ч.)

Представяне и анализ на данните, отнасящи се до 2 л., ед. ч. и мн. ч. от анкетата

Сред извлечените примери за негативни форми на дубитатива във второ лице, единствено и множествено число не се срещат такива, образувани с двойно маркирания комплекс *нямал си бил (да четеш)*. Прилагам конструиран от мен пример (5). Липсата на употреби с този формообразователен модел отново би следвало да се дължи на запазеното основно значение на глагола *нямам* (вж. б), което при съгласуване изпъква по-ярко, отколкото при безличните варианти за формообразуване.

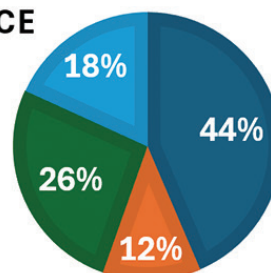
5. *Нямал си бил да дойдеш, защото нямаш време.*

6. *После нямал си бил приятелка от няколко години.* <<http://spodeli.net/4/story-136200-50.html>> [28.02.2024].

Резултатите от анкетата, отнасящи се до 2 л., ед. ч. и мн. ч., са сходни с тези за 1 л. Респондентите и в тези случаи не отхвърлят съществуването на двойно маркирана форма за изразяване на негативно дубитативно значение. Тя е втората най-предпочитана за четирите въпроса, отнасящи се до 2 л., като 23% от отговорилите избират нея. Липсата на такъв формообразователен модел в интернет, както и в повечето големи български корпуси, говори за това, че съществува праг на формална и семантична композираност, отвъд който носителите на езика предпочитат да използват други средства.

ВАШ ПРИЯТЕЛ Е КАЗАЛ, ЧЕ НЯМА ДА ИДВА С ВАС. ВСЕ ПАК СЕ ПОЯВЯВА.

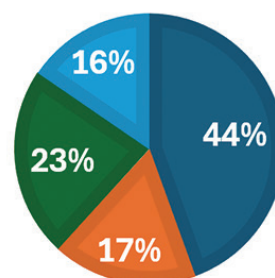
- Нямало било да идваш!
- Нямало си бил да идваш!
- Нямал си бил да идваш!
- Не си щял бил да идваш!

Фиг. 7. Резултати от въпрос 7 от проведената анкета (2 л., ед. ч.)

**НЯКОЙ КАЗВА, ЧЕ НЯМА ДА УСПЕЕ ДА ПАРКИРА НА
ОБОЗНАЧЕНОТО МЯСТО. СПРАВЯ СЕ.**

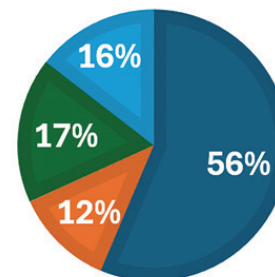
- Нямало било да успееш!
- Нямало си бил да успееш!
- Нямал си бил да успееш!
- Не си щял бил да успееш!

Фиг. 8. Резултати от въпрос 8 от проведената анкета (2 л., ед. ч.)

**КОЛЕГИТЕ ВИ СИ ВЗЕМАТ ИЗПИТА, ВЪПРЕКИ ЧЕ СА
КАЗАЛИ, ЧЕ НЯМА ДА СЕ СПРАВЯТ.**

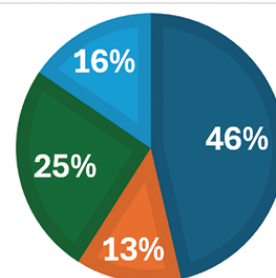
- Нямало било да го вземете!
- Нямало сте били да го вземете!
- Нямали сте били да го вземете!
- Не сте щели били да го вземете!

Фиг. 9. Резултати от въпрос 9 от проведената анкета (2 л., мн. ч.)

**ПРИЯТЕЛИТЕ ВИ ВСЕ ПАК СА ДОШЛИ НА СРЕЩАТА,
ВЪПРЕКИ ЧЕ НЕ СА ИМАЛИ ВЪЗМОЖНОСТ.**

- Нямало било да дойдете!
- Нямало сте били да дойдете!
- Нямали сте били да дойдете!
- Не сте щели били да дойдете!

Фиг. 10. Резултати от въпрос 10 от проведената анкета (2 л., мн. ч.)

**Вариантността в парадигмата на отрицателните дубитативни форми на следходните
нерезултативни времена в индикатив – 1 л. и 2 л., ед. ч. и мн. ч.**

Екскерпираните с помощта на търсачката Google примери показват, че най-употребявана е безличната конструкция, съставена от миналите деятелни причастия *нямало* и *било*, която не изисква съгласуване по лице и число (вж. примери 7 и 8). Причината вероятно е именно в това, че този начин на изразяване е най-немаркиран, съответно формата е по-лека и по-лесна за употреба в речта. По-рядко се употребяват формите с *нямало съм бил* и *нямал съм бил*, като в интернет беше открит по един пример с всяка от тях (вж. примери 9 – 12). В интернет и в предишни изследвания по темата не беше открита нито една форма, образувана с *не съм щял бил*. Затова предлагам конструиран от мен пример (13), който показва как изглежда теоретично формата.

7. *А ако не знае, да не дрънка надуте приказки как нямало било да разбере.* <<https://www.bg-mamma.com/?topic=1165049.45>> [27.12.2023].

8. *Нямало било да ни приемат в Шенген!* <<https://www.mediapool.bg/ministerstvoto-na-lilyanapavlova-e-zakrito-tya-se-vrashta-kato-deputat-news287742.html>> [27.12.2023].

9. ... *а сме го вземели за художник, нямало сме били да съжаляваме...* <<https://artizanin.com/the-day-came/4/>> [15.01.2024].

10. *Нямало съм била да се събудя?* <<https://s.shopee.com/yzbB>> [28.12.2023].

11. *Аре, бе, кво стана с линка към книгата, дето нямал съм бил да я оцена.* <<https://business.dir.bg/comments/vladimir-tenev-e-lider-na-badeshteto-v-klasatsiya-na-taym>> [15.01.2024]
12. *Нямала съм била да издържаш, щяла съм да мизерувам.* <<http://spodeli.net/6/story-166371.html>> [15.01.2024].
13. *Не съм щял бил да си напиша статията, понеже съм мързелив* (собствен пример).

По-малко са примерите, отнасящи се до 2 л., ед. ч. и мн. ч. Единственият пример, който съдържа форма с *нямало било*, е за множествено число (14). Един е примерът и за форма, образувана с *нямало си бил* (15). Употреби на останалите два типа – *нямал си бил* и *не си щял бил*, не бяха регистрирани, затова отново прилагам конструирани от мен примери (16 и 17). Вероятно липсата им отново се дължи на осмислянето на глаголите *нямал* и *щя* с основното им значение и при модела с *нямал бил* – на силната маркираност, която прави формата не толкова предпочитана от носителите на езика.

14. *тея 5 грама трюфели за нищо ги нямате...нямало било да им усетите вкуса...* (Алексова/Aleksova 2023: 126)
15. *Нямало си бил да влезнеш в затвора.* <<https://www.flagman.bg/article/25283>> [15.01.2024 г.].
16. *Нямал си бил да останеш... Тръгвай вече тогава!*
17. *Не си щял бил да минеш, ама изкара шестица.*

При резултатите от анкетата ситуацията е по-различна. Масово предпочитаният от респондентите тип за изразяване на негативно дубитативно значение е безличният с *нямало било* – и при първо, и при второ лице, единствено и множествено число между 30% и 40% от респондентите избират този модел (Фиг. 1 – Фиг. 10). Най-употребяван след него е двойно маркираният комплекс *нямал съм/си бил* (*нямала съм/си била*, *нямали сме/сте били*). Между 20% и 30% от респондентите предпочитат този тип формообразуване. Най-малко се употребяват формите, образувани с единично маркирания тип *нямало съм/си бил*, и тези с *не съм/си щял бил*. Почти във всички въпроси и двата модела са предпочетени от не повече от 20% от респондентите. Незначително отклонение от тази тенденция се наблюдава в един от въпросите, отнасящи се до 1 л., мн. ч., където броят респонденти, отговорили с *не сме щели били* надвишава минимално броя на тези, които биха употребили *нямали сме били*.

Заклучение

В настоящото изследване се представя и аргументира виждането, че съществува четвърти модел, различен от вече описаните в литературата, за образуване на форми, изразяващи негативна дубитативна семантика. Такава е формата с *нямал съм бил* (*да чета*). Това, което я отличава от останалите две, образувани с миналите деятелни причастия *нямал* и *бил*, е маркираността на двата изграждащи я компонента по род или число.

Работата потвърждава виждането, че такъв формообразуващ тип съществува, въпреки че употребата му е ограничена. Това се дължи на високата му степен на маркираност, която прави формата тежка и по-трудна за употреба.

Изследването разглежда и въпроса за конкуренцията между формите за изразяване на негативно дубитативно значение. След анализ на резултатите от проведената анкета и съпоставката им с ексцерпиранияте чрез търсачката Google примери се оказа, че доминиращи са формите, образувани с безличното *нямало било* (*да чета*). Сред останалите три формообразуващи модела най-предпочитан е *нямал съм/си бил*. Формите с *нямало съм/си бил* и *не щял съм/си бил* се предпочитат от почти еднакъв брой респонденти и се употребяват по-рядко в сравнение с останалите две.

Цитирана литература / References

Алексова 2023: Алексова, Кр. *Дубитативът в съвременния български език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. (Aleksova 2023: Aleksova, Kr. *Dubitativat v savremenniya balgarski ezik*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”.)

- Аandrova 2023: Андрова, Д. *Негативни форми на дубитатива за бъдеще време и бъдеще време в миналото на деятелния залог*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“ (под печат в Verba iuvenium, кн. 6). (Androva 2023: Androva, D. *Negativni форми на dubitativa за badeshte време i badeshte време v minaloto na deyatelnia zalog* Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski” (to appear in Verba iuvenium, kn. 6).)
- Куцаров 2007: Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“. (Kutsarov 2007: Kutsarov, Iv. *Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”).)
- Ницолова 2008: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. (Nitsolova 2008: Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”).)
- Търпоманова 2015: Търпоманова, Ек. *Евиденциалност в балканските езици: български и албански*. София: ИК „Ни плюс“. (Tarpomanova 2015: Tarpomanova, Ek. *Evidentsialnost v balkanskite ezitsi: balgarski i albanski*. Sofia: IK “Ni plus”).)

NEGATIVE FORMS OF DUBITATIVE

Diana Androva

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

diana.androva@gmail.com

Abstract. This study discusses the negative dubitative forms in first person and second person of the Active voice of the Future tense and Future in the past tense in the Bulgarian language. The first purpose of this study is to verify the existence of a fourth formative model for expressing negative dubitative semantics. The second purpose is to examine the uses of the four forms and find out which form is most commonly used to express a negative dubitative semantics.

Keywords: *evidentiality; dubitative; verb category*

Diana Androva
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
15, Tsar Osvoboditel Blvd
Sofia 1504
Bulgaria

<https://doi.org/10.7546/ConfIBL2024.07>